

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

de gesprekken geeft een aangrijpende ervaring tijdens het lezen. Uit de vaak dramatische ontwikkelingen in het verwerven van wederzijds vertrouwen blijkt hoe zwaar het valt de psychotische taal te gaan verstaan om vanuit de realiteit van het waansysteem te pogen de werkelijke emoties bereikbaar te maken. Maar ook hoe zwaar het voor beide partijen valt om de psychotische overdracht en tegenoverdracht te ondergaan. Het is uniek om toch niet gemakkelijk te bevatten begrippen als 'projectieve identificatie', 'fragmentatie', 'depersonalisatie' en 'psychotische overdracht' als het ware aan den lijve te ondergaan.

Een bijzondere toevoeging bij deze Duitse vertaling is de informatieve proloog. Twee Stuttgarter psychiaters-psychoanalytici beschrijven de geschiedenis van het samengaan van psychiatrie en psychoanalyse, en duiden aan hoezeer de verhouding tussen de beide vakgebieden gekleurd en bepaald is door de ontwikkelingen in de algemene politieke geschiedenis van het Westen. Niet alleen het nationaalsocialisme met zijn vervolging van de psychoanalyse als joodse wetenschap, maar ook — en wellicht niet zonder samenhang — de strijd tussen de materialistische geneeskunde en de psychodynamische zienswijzen heeft de ontwikkeling van de psychiatrische behandeling beïnvloed.

Zoals Bentinck van Schoonheten (2009) schrijft, lezen de Duitsers blijkbaar geen Engels meer, maar misschien voorziet een vertaling als deze voor de groeiende groep studenten afkomstig uit Duitsland die in Nederland hun studie of opleiding volgen opnieuw in een behoefte. Naast een uitstekende bronvermelding bevat het boek — handig niet alleen voor minder ingewijden — een helder geformuleerde lijst verklaringen van de gebruikte technische termen. Goed verzorgd is het zakenregister, het namenregister en de bibliografie. Dit boek, te beschouwen als een praktisch handboek voor psychodynamische behandeling van psychotische toestandsbeelden,¹ geeft allen die dit werk van de therapeuti-

sche gemeenschap willen hervatten een belangrijke voorbereiding op wat hun aan *unvorstellbare Stürme*, te wachten staat.

Noot

- 1 De term 'toestandsbeeld' is ontleend aan het klinisch-psychiatrische diagnostische systeem dat de Amsterdamse zenuwarts en psychoanalyticus Silbermann in zijn dissertatie (1970) verdedigde: het CHAM-systeem. De eerste — nog steeds geldende — stelling bij dit proefschrift luidt: 'In de psychiatrie wordt vaak meer gediagnosticeerd en geclassificeerd dan op grond van de beschikbare kennis verantwoord is.'

Literatuur

- BENTINCK VAN SCHOONHETEN, A. (2009). Bespreking van C. Frank, L.M. Hermanns & H. Hinz (red.) (2007). *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 55. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 15, 65-66.
- SILBERMANN, R. (1970). *CHAM, een systeem voor de classificatie van psychiatrische toestandsbeelden*. Amsterdam: Excerpta Medica Foundation.

Een nieuwe Ferro

Bespreking van

Antonino Ferro (2008). *Mind works — Technique and creativity in psychoanalysis*. The New Library of Psychoanalysis. Londen: Routledge.
ISBN 978 0 415 42992 4, 240 pp., £ 22,99

MARC HEBBRECHT

Tijdens het laatste IPA-wereldcongres te Chicago was Ferro andermaal de grote publiekstrekker. Zijn lezing, die gepubliceerd is in het aprilnummer 2009 van de *International Journal of Psychoanalysis*, geeft een overzicht van zijn klinische theorie in een notendop. Ook met behulp van mijn eerdere recensies in dit tijdschrift kan de lezer zich een eerste indruk vormen van Ferro's opvat-

tingen. Volgens hem wordt tijdens de analytische sessie een virtuele realiteit gecreëerd met als centrale operatie een transformatie in dromen. In de analyse is het vooral belangrijk deze attitude te ontwikkelen zowel bij de analyticus als bij de analysant. Het komt er dus op aan de capaciteit tot dromen, denken en voelen te ontwikkelen in plaats van zich te richten op het analyseren van psychische inhoud. Ik zal de theorie van Ferro hier niet uit de doeken doen maar nagaan wat voor nieuws Ferro ons in dit nieuwe boek biedt. Ik laat de belangrijkste ideeën de revue passeren.

De psychische beschikbaarheid van de analyticus is vooreerst geen constante maar een variabele, die bijdraagt tot de bewegingen, turbulenties en impasses die zich in het analytische veld manifesteren. Er is een noodzakelijke oscillatie tussen creativiteit en techniek; er zijn momenten waar de techniek domineert, naast andere momenten waar fantasie en rêverie vooral aan bod komen.

Wanneer de analyticus autistische kernen benadert, dient hij erop te letten dat hij niet te actief wordt en de capaciteit van de patiënt om zintuiglijke prikkels en primitieve emoties te alfabetiseren, dat wil zeggen om te zetten in alfa-elementen, niet overbelast. Vooral bij patiënten die lijden onder een vroeg affectief tekort zijn decoderende duidingen, die uitsluitend gericht zijn op het vertalen van onbewuste naar bewuste betekenis, schadelijk. In dergelijke gevallen zal de analyticus 'voeden', dat wil zeggen: vergezellend luisteren, ontvangen, menselijk en coherent reageren, de emotionele ervaring van de patiënt herbeschrijven op een manier die hij kan vatten, de patiënt in gedachten houden. Een al te abstinente houding is voor deze patiënten traumatiserend. De analyticus dient zich te onthouden van krachtige duidingen die ingegeven worden door een theorie, maar voorzichtig en tentatief te werk te gaan. Eerst moet innerlijke ruimte gecreëerd worden alvorens de patiënt zich kan openstellen voor overdrachtsduidingen. Voortdurend duiden van de over-

dracht is een schadelijke techniek die absoluut te weren is! Een te exclusieve nadruk op overdrachtsduidingen wekt immers een paranoïde sfeer en ondermijnt de spontaneïteit van de patiënt.

Ferro neemt het op voor de gevoelige en bescheiden analyticus, die zoekt, nieuwe oplossingen overweegt, experimenteert. Volgens hem vervult de analyticus hoogstens een enzymatische functie; zijn inbreng zet een veranderingsproces in gang. De stijl van Ferro is narratief, indirect en alluderend. Tijdens een psychoanalyse ondergaan infantiele thema's een transformatie. Dit is het verschil met een autobiografie. De duurzame en voorspelbare beschikbaarheid van een analyticus die luisert, de emotionele ervaring in zich opneemt en deelt en later iets ervan teruggeeft, leidt tot een herschrijven van de geschiedenis. Zo kan een tirannieke vader wijzigen in een angstige vader en vervolgens evolueren naar een goede vader die gemist wordt.

Een belangrijk concept van Ferro is narratieve transformatie (hij schrijft: 'van projectieve identificatie tot de creatie van een verhaal'). Primitieve emoties en zintuiglijke ervaringen worden omgezet in sequenties van pictogrammen die het stramien vormen van verhalen. De film die resulteert uit het aaneenrijgen van pictogrammen is onbewust, als dusdanig niet kenbaar, doch af te leiden uit de narratieve derivaten. Zo beschrijft Ferro een patiënte die hem met haar monotone stem in slaap wiegt. Ferro ontwaakt wanneer ze hem over geesten vertelt. In de analyse wordt met deze geesten gespeeld zonder dat ze gedefinieerd worden; vervolgens wordt de vraag gesteld uit welke emoties deze geesten werden geweven... Psychoanalyse interesseert zich voor metaforisch functioneren en het in contact brengen met de pictogrammen die stroomopwaarts liggen van de narratieve derivaten. Het gaat om transformatie van herinneringen en het verruimen van de psychische verwerkingscapaciteit.

In het hoofdstuk over psychosomatische ziekten wordt voorzichtigheid gevraagd.

Psychoanalyse kan de evolutie en het beloop van psychosomatische ziekten in gunstige zin wijzigen. Het is echter riskant wanneer psychoanalyse zich buiten haar specifieke terrein begeeft. Wanneer een patiënt over maagpijn klaagt kunnen we dit op vier manieren beluisteren: [1] een communicatie over een reëel verschijnsel dat zich buiten ons vakgebied bevindt, [2] een agglomeratie van bèta-elementen, [3] een narratieve sub-eenheid, [4] een communicatie over de relatie met de analyticus. Ferro is van mening dat hoe meer een psychische inhoud ontkend, afgesplitst, ongekend en vreemd is, hoe meer deze zich zal lenen tot psychosomatische expressie.

Het hoofdstuk over homoseksualiteit bevat complexe inzichten. De analysant splitst bijvoorbeeld een ondraaglijke inhoud af en projecteert deze in de analyticus, die deze inhoud kalmeert maar bij zichzelf opmerkt dat hij penetrerende duidingen afvuurt op de analysant. Of het defensief zichzelf knuffelen waarmee de behoefte aan een ander ontkend wordt. Een manier om psychotische angsten te beheersen is een deel van het zelf castreren, of wat Ferro noemt: «oestrogeniseren». Er zijn ook analysanten die in relaties telkens een ongedifferentieerde harmonie opzoeken waarbij na verloop van tijd een passioneel gebeuren opduikt dat de relatie kapotmaakt.

In het laatste hoofdstuk lezen we nieuwe inzichten over narcistische pathologie: de patiënt die veroordeeld wordt om altijd te schitteren, het infiltreren van de externe wereld met primitieve emoties, het «spoil-child syndrome» ...

Ferro is meesterlijk in zijn talrijke gevalsbeschrijvingen. Hij maakt ook dankbaar gebruik van filmmateriaal (*Zelig*, *Panic room*, *Hannibal*, *Dances with wolves*, *The silence of the lambs*, *Night killer*...) en literatuur (*The analyst* van Katzenbach) om zijn inzichten te illustreren. Soms heb ik de indruk dat er bij de vertaling van het Italiaans naar het Engels veel verloren is gegaan. Wellicht loont het de moeite Italiaans te studeren om Ferro in zijn moeder-

taal te ontdekken. De productiviteit van Ferro is alleszins indrukwekkend. Volgens mij berust dit vooral op de kracht van de abstracte theorie van Bion. Deze heeft tot een explosie van klinische inspiratie geleid, niet alleen voor Ferro maar ook bij Ogden, Meltzer en Grotstein. Ferro heeft deze explosie opgevangen, doordacht en in een vorm gepresenteerd die voor de lezer erg toegankelijk is. Terecht waarschuwt Ferro tegen analytische dogma's waardoor het analytische schouwtoneel ontdaan wordt van zijn drie dimensies en gereduceerd tot een vlak. Anderzijds lijkt hij zich zelf ook aan dit euvel te bezondigen. Bestaat het gevaar niet van vervlakking wanneer in alles wat de analytische zegt, een communicatie over de analytische relatie wordt gehoord?

De Dode Vader gedissecteerd, maar niet vermoord

Bespreking van

Lila J. Kalinich & Stuart W. Taylor (red.)
(2009). *The Dead Father — A psychoanalytic inquiry*. Londen: Routledge.
ISBN 978 0 415 44995 3, 224 pp., £21,99

LILI PHILIPPE

In april 2006 had in New York een internationaal symposium plaats over de betekenis van «de vader in de hedendaagse psychoanalyse». De lezingen zijn verzameld in *The Dead father — A psychoanalytic inquiry*. Om de veelomvattende kwestie van de vader — queeste naar de vader — te onderzoeken, werd het boek in vier delen gestructureerd: de verloren Vader, de vormgegeven Vader, de Vader in theorie, Vadercultuur. In de inleiding reflecteren de redacteuren over het sterk veranderde beeld van de vader in de westerse cultuur. Volgens Kalinich wijzen de enorme transformaties in onze